

Agnieszka Potocka

Wydział Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego

Wsparcie społeczne zwierząt towarzyszących jako istotny element wpływający na efektywność terapii i edukacji

Social support from companion animals as an important factor influencing therapy and education effectiveness

Abstrakt

Zakres, sposób i tryb angażowania zwierząt w terapię i edukację ludzi może być źródłem przyjemności i sprzyjającej zdrowiu aktywności zwierząt. Zwierzęta towarzyszące postrzegane są niekiedy jako członkowie rodzin czy bliscy, a poprzez nawiązanie przyjaznej relacji, słuchanie, uspokajanie oraz poczucie wspólnoty i wzajemności udzielają ludziom wsparcia społecznego. Angażowanie ich w terapię i edukację może jednak być też przyczyną ich frustracji, przeciążenia, a w efekcie zaniedbywania i dręczenia. Psy koty czy konie nie są narzędziami w terapii, które można używać w dowolny sposób powodując często poważne obniżenie ich dobrostanu - ich istotna rola, to rola wrażliwej, czującej i wartościowej istoty, z którą pacjenci są związani. Takie ujęcie roli zwierząt znajduje swoje odzwierciedlenie w badaniach z zakresu antrozologii oraz międzynarodowych standardach Animal Assisted Interventions. Pozwala to na podmiotowe traktowanie zwierząt uczestniczących w terapii i edukacji ludzi.

Słowa kluczowe: zwierzęta, terapia, edukacja, wsparcie społeczne

Abstract

The methods and procedures used to involve animals in the treatment and education of people can in themselves be a source of pleasure and healthy activity for those animals. Companion animals may come to be perceived as family members or close friends; by developing friendly relationships, listening, calming, and establishing a sense of mutuality between animal and human, people often gain a sense of social support. Involving animals in therapy and education, however, can also be a source of frustration for the animals, in some cases through the overloading of expectations upon them, and with the possibility of animal abuse as a result. Dogs, cats, or horses should not be thought of as merely tools in the therapeutic process, to be used in any way, without regard for their individual welfare. Their role should be the role of sensitive, valuable, and sentient beings, with whom patients or clients can establish a meaningful bond. This approach is confirmed by research in the field of anthrozoology and in international standards established for Animal

Assisted Interventions.

Keywords: animals, education, therapy, social support

Wstęp

Psy, koty i konie przynależą do grupy zwierząt udomowionych, a zatem zwierząt, które dla potrzeb i korzyści człowieka zostały oswojone, a ich życie związane zostało z ludzkim domostwem. Psy pełniły role pomocników pasterzy, stróży, myśliwych, jak i czysto towarzyskie w analogii do przyjaciół, osób bliskich czy członków rodzin¹. Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie ich roli w terapii i edukacji ludzi w kontekście badań naukowych w zakresie antrozologii oraz międzynarodowych standardów. Wsparcie społeczne jakiego mogą udzielać pacjentom, klientom czy uczniom stanowi czynnik wpływający na poprawę jakości życia i zdrowia.

Standardy polskie i międzynarodowe

Od drugiej połowy XX w. zwierzęta coraz częściej angażowane są do zajęć edukacyjnych i terapeutycznych. Zakres, sposób i tryb angażowania ich w tych obszarach może być źródłem przyjemności i sprzyjającej zdrowiu aktywności zwierząt. Może być też przyczyną ich frustracji, przeciążenia, a w efekcie zaniedbywania i dręczenia. W odpowiedzi na te zjawiska w międzynarodowych standardach pracy ze zwierzętami, opublikowanych w IAHAIO White Paper 2014, szczególną uwagę zwrócono na potrzeby, wrażliwość i dobrostan zwierząt pracujących oraz zakres ich angażowania, a także cele i ogólne wymogi formalne. Opracowano też aktualne definicje i założenia dotyczące dobrostanu ludzi².

I tak – dla pełnego obszaru interwencji (*intervention*) – rozumianych jako profesjonalna pomoc w sytuacjach kryzysu, traumy, i terapii³ przyjęta została nazwa *Animal Assisted Interventions* (AAI), a

---

1 M. P. Pręgowski, Dominacja czy kooperacja, właściciel czy przewodnik? Role psów i ludzi w szkoleniu dawniej i dziś”, [w] M. P. Pręgowski, J. Włodarczyk (red.), Pies też człowiek? Relacje psów i ludzi we współczesnej Polsce, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk, 2014, s. 45-77.

2 IAHAIO White Paper 2014, Grupa Robocza: Brinda Jegatheesan, A. Beetz, E. Ormerod, R. Johnson, K. Yamazaki, Ch. Dudzik, R. M. Garcia, M. Winkle, G. Choi, tłum. A. Potocka, W. Brzozowska-Zook, w: <http://iahaio.org/new/fileuploads/4163IAHAIO%20WHITE%20PAPER-%20FINAL%20-%20NOV%202014.pdf>; http://dogoterapia.net/iahaio/whitepaper-POL_final.pdf (tłumaczenie), data dostępu 10.09.2016

3 [https://en.wikipedia.org/wiki/Intervention_\(counseling\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Intervention_(counseling)), data dostępu 10.09.2016

wyszczególnione w niej obszary to: *Animal Assisted Therapy* (AAT, Terapia z Udziałem Zwierząt), *Animal Assisted Education/Pedagogy* (AAE/P, Edukacja/Pedagogika z Udziałem Zwierząt) i *Animal Assisted Activities* (AAA, Aktywności z Udziałem Zwierząt). Opracowana i zatwierdzona przez Grupę Roboczą definicja brzmi:

Animal Assisted Intervention (AAI) – (...) Interwencja z Udziałem Zwierząt jest to zorganizowana interwencja o wyznaczonym celu, w trakcie której świadomie i celowo włącza się zwierzęta do działań w obszarze ochrony zdrowia, edukacji, służby człowiekowi (np. pracy socjalnej) do realizacji celów terapeutycznych ludzi. Warunkiem koniecznym jest posiadanie wiedzy dotyczącej zarówno ludzi jak i zwierząt. Animal Assisted Interventions obejmują działania zespołów człowiek-zwierzę w zorganizowanych usługach dla ludzi, takich jak Animal Assisted Therapy (AAT, Terapia z Udziałem Zwierząt), Animal Assisted Education (AAE, Edukacja z Udziałem Zwierząt) lub, w pewnych warunkach, Animal Assisted Activity (AAA, Aktywności z Udziałem Zwierząt)⁴.

W Polsce, jako odpowiednik terminu AAI, używane są najczęściej terminy: animaloterapia lub zooterapia i zawarte w nich podkategorie: dogoterapia – z psem, felinoterapia – z kotem i hipoterapia – z koniem. Wskazuje to na silną koncentrację na aspektach gatunkowych, odmiennie do terminologii międzynarodowej – anglojęzycznej, sfokusowanej na strefach wpływu na zdrowie i rozwój człowieka. Nieporozumienia wynikające z przyjętej w Polsce terminologii to przede wszystkim rozumienie jej we wszystkich obszarach jako terapii – choć prowadzona jest również w zakresie edukacji i aktywizacji. Dyskusyjny i wart doprecyzowania jest też temat dopuszczania poszczególnych gatunków zwierząt do AAI – czy można włączać wszystkie zwierzęta, w tym np. oprócz psów, kotów i koni na przykład pumy⁵, węże czy delfiny – czy są jakieś ograniczenia? Rozważając to, istotne jest by zwrócić uwagę, że w przypadku zwierząt gatunków dzikich problemem jest ich pozyskiwanie, i tak – w przypadku delfinów odbywa się to często w sposób okrutny i nieetyczny, co zapewne, nie jest specyficzne dla odławiania tylko tego gatunku. Ponadto w trakcie szkolenia i pracy z ludźmi, zwierzęta te są narażane na dyskomfort lub ustawiczny stres powstający w trakcie wzajemnych kontaktów, wynikający z braku ich ewolucyjnej adaptacji do współpracy i przebywania z ludźmi. Z tych względów AAI powinna być prowadzona wyłącznie ze

4 IAHAIO White Paper 2014, op. cit.

5 W 2014r kontrowersje wzbudził „Projekt Puma” w ramach którego żołnierz planował (i zrealizował) wizyty pumy w ośrodkach i placówkach dla dzieci. http://m.se.pl/wiadomosci/polska/chodze-w-pumie_419197.html, data dostępu 10.09.2016.

zwierzętami udomowionymi zarówno towarzyszącymi jak psy, koty, konie czy świnki morskie, jak i gospodarskimi jak krowy, konie, kozy, owce. Pozwala to na uniknięcie dowolnego wykorzystania zwierząt, a tym samym dręczenia ich w imię pomocy osobom niepełnosprawnym czy chorym. Zatem delfinoterapia nie należy do AAI, nie powinna być propagowana, co znajduje również swoje odzwierciedlenie w zapisach IAHAIO White Paper 2014⁶.

W lutym 2016 niektórzy polscy dogoterapeuci podpisali deklarację o przyjęciu definicji i standardów zawartych w IAHAIO White Paper⁷.

Zwierzęta w terapii i edukacji

Warto rozważyć jaki jest sens udziału zwierząt w terapii i edukacji oraz w jaki sposób zwierzęta te wpływają na zdrowie i samopoczucie człowieka. Jak możemy rozumieć istotę i mechanizm tego wpływu?

Antrozoologia jako nauka badająca relacje człowieka ze zwierzętami odwołuje się w tym względzie do kilku teorii. Jest wśród nich zaproponowana przez Johna Bowlbego teoria przywiązania – dotycząca relacji powstającej w diadzie matka-dziecko, teoria wsparcia społecznego rozumianego jako wsparcie ze strony przyjaznych zwierząt towarzyszących⁸, jak również zaproponowana przez Edwarda Wilsona hipoteza biofilii odwołująca się do pierwotnej potrzeby kontaktu z naturą jako taką⁹. Uwzględnienie mechanizmu wydzielania oksytocyny i jej wpływu na samopoczucie, redukcję poziomu kortyzolu, a tym samym budowanie więzi, znalazło swoje odzwierciedlenie w ujęciu całościowym i modelu bio-psycho-społecznym. Model ten uwzględnia zarówno aspekty psychologiczne związane z typem przywiązania (bezpieczne/lękowe), społeczne jak i fizjologiczne mechanizmy systemu oksytocyny i wydzielania opioidów endogennych¹⁰.

---

6 IAHAIO White Paper 2014, op. cit.

7 <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1123888607688468&set=pcb.958444584241629&type=3&theater>, data dostępu 10.09.2016.

8 H. Julius, A. Beetz, K. Kotrschal, D.C. Turner, K. Uvnäs-Moberg, Attachment to pets. An Interactive View of Human-Animal Relationships with Implications for Therapeutic Practice, Hogrefe Publishing, Cambridge, Massachusetts, 2013, s. 131-135; J. Serpell, Animal-assisted interventions in historical perspective, [w]: A.H. Fine (red.), Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice, Third Edition, Elsevier, London 2010, s. 17-33.

9 E.O. Wilson, Biophilia: The Human Bond With Other Species, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1984, s. 1-2; H. Julius, A. Beetz, K. Kotrschal, D.C. Turner, K. Uvnäs-Moberg, op. cit., s. 11, 134-135.

10 H. Julius, A. Beetz, K. Kotrschal, D.C. Turner, K. Uvnäs-Moberg, op. cit., s. 35-58, 142-145; K. Hediger, Effekte von sozialer Unterstützung durch einen Hund im Vergleich zur Unterstützung durch einen Menschen oder einen Stoffhund auf die psychophysiologische Stressreaktion von unsicher und desorganisiert gebundenen Kindern,

W niniejszym artykule opisany zostanie aspekt społeczny i znaczenie wsparcia społecznego ze strony zwierząt towarzyszących jakiego mogą one udzielić pacjentom, klientom i uczniom podczas zajęć edukacyjnych lub terapeutycznych.

Życie społeczne nie jest wyłącznie domeną gatunku ludzkiego. Do zwierząt społecznych należy wiele gatunków ssaków – jak choćby wilki, szympansy, goryle czy delfiny. Oznacza to, że przedstawiciele danego gatunku żyją w grupach, współpracują oraz pełnią pewne role społeczne. Potrzebują i poszukują innych osobników, a korzyści jakie czerpią ze współpracy i życia w grupie mogą być różne. Uspołecznienie prowadzi to do zwiększenia szans na przetrwanie zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym, dając większe szanse na reprodukcję i przekazanie genów. Sukces reprodukcyjny jest wynikiem współpracy sprzyjającej lepszemu funkcjonowaniu w różnych, specyficznych dla danego gatunku, obszarach: łatwiejszemu zdobywaniu pożywienia, ochronie przed drapieżnikami czy innymi zagrożeniami środowiskowymi, ochronie terytorium lub zasobów, oszczędność energii i zasobów, a w okresie rozrodu i opieki nad potomstwem pomoc w opiece nad nim¹¹.

Życie społeczne zwierząt, w tym ludzi kształtowało się w procesie doboru naturalnego i mechanizmów biologicznych. Osobniki wykazujące cechy sprzyjające współpracy dla pozyskania pożywienia, ochrony terytorium czy pomocy krewnym w opiece nad potomstwem, a w konsekwencji sukcesu reprodukcyjnego, przekazywały te geny przyszłym pokoleniom, zaś osobniki słabo lub wcale nie współpracujące szanse na przeżycie i reprodukcję miały mniejsze, a tym samym pula genów związana z ich zachowaniem stawała się coraz mniej istotna dla danego gatunku, aż została zmarginalizowana. Procesy ewolucyjne wpisały zatem zachowania społeczne w genotyp naszego gatunku. Nie jest to jedyny czynnik kształtujący zachowania – warunki środowiskowe i fizjologiczne mechanizmy hormonalne wpływają na ekspresję genów i kształtowanie się fenotypu¹². W takim rozumieniu można mówić, że współpraca i życie społeczne są jedynie instrumentalne w odniesieniu do korzyści jakie dają.

---

dissertation, Universität Rostock, 2011.

11 R. I. M. Dunbar, S. Shultz, Evolution in the Social Brain, w: Science 2007, nr 317, s. 1344-1347; P. Churchland, Moralność mózgu. Co neuronauka mówi o moralności, tłum. M. Hohol, N. Marek, Copernicus Center Press, Kraków, 2013, s. 57-195.

12 P. Churchland, op. cit., s. 57-195.

W ujęciu indywidualnym – u poszczególnych ludzi, potrzeby uznania, akceptacji i przynależności społecznej odczuwane są jako potrzeby, do których zaspokojenia dążą, w analogii do zaspokojenia głodu czy pragnienia¹³ – ludzie poszukują innych ludzi, starają się przynależć do grup wzajemnej pomocy i współpracy czując w tym zachowaniu korzyść i siłę, nawet jeśli nie uświadamiają sobie tego na poziomie intelektualnym.

Wagę ludzkich potrzeb społecznych widać w sytuacjach dyscyplinowania jednostek zachowujących się antyspołecznie lub niemoralnie. Najdotkliwsze z kar mające na celu zemstę, zmianę zachowania lub zniechęcenie do naśladowania, to oprócz tortur i kary śmierci, których część społeczeństw nie stosuje z przyczyn humanitarnych, to właśnie izolacja fizyczna, czyli więzienie, rozumiane jest jako kara najdotkliwsza, nie tylko z powodu ograniczenia tego co i gdzie można robić, ale również jako izolacja społeczna od grup wsparcia. Dotkliwy jest też ostracyzm¹⁴ – powodujący poczucie odrzucenia, ograniczenia dostępu do zasobów, pomocy oraz silne negatywne emocje¹⁵. W przypadku dostępności grupy i uczestnictwa we wspólnym życiu sytuacja ma się odwrotnie – dostępna jest pomoc, wsparcie i opieka, wzorce postępowania, poprawia się poczucie bezpieczeństwa.

Zwierzęta towarzyszące jak psy koty czy świnki morskie postrzegane są często jako członkowie rodzin i grup społecznych¹⁶. Jako przyjaciele i bliscy mogą pełnić pewne para-ludzkie role społeczne. W takim rozumieniu możemy rozważać ich wpływ w obszarze funkcjonowania społecznego i udzielania przez nie wsparcia ludziom.

W 1976 Cobb zaproponował definicję opisującą wsparcie społeczne w wymiarze subiektywnym – jako przekonanie, że jest się ważnym, kochanym i cenionym i przynależnym do sieci komunikacji wzajemnych zobowiązań¹⁷. Inni autorzy odwołują się do dostępności relacji i potrzeb interpersonalnych wskazując na jego strukturalny charakter¹⁸. W obu ujęciach wsparcie społeczne

---

13 A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, PWN 2016.

14 J. Serpell, *op. cit.*, s. 17-33.

15 M. Wypych-Dobkowska, *Organizacyjne funkcje plotki i pogłoski*, w: *Zeszyty naukowe*, Zeszyt nr 5, Kraków, 2009, Wyższa szkoła Ekonomii i Informatyki w Krakowie, s. 107- 118, w: <http://www.wsei.edu.pl/files/images/biblioteka/ZESZYTY-NAUKOWE-NR-5.pdf#page=107>; data dostępu 10.09.2016; N. Knoll, R. Schwarzer, *Prawdziwych przyjaciół... Wsparcie społeczne, stres, choroba i śmierć*, [w] red. H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa, 2004, s. 29-48.

16 K. T. Konecki, *Ludzie i ich zwierzęta. Interakcjonalistyczno-symboliczna analiza społecznego świata właścicieli zwierząt domowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2005, s. 39-41, 82-85.

17 S. Cobb, *Social Support as a Moderator of Life Stress*, w: *Psychosomatic Medicine* 1976, nr 38, s. 300-314.

18 N. Lin, X. Ye, W. M. Ensel, *Social Support and Depressed Mood: A Structural Analysis*, w: *Journal of Health and Social Behavior* 1999, nr 40 (4), s. 344-359; B. H. Kaplan, J. C. Cassel, S. Gore, *Social Support and Health*, w:

uznawane jest za szczególnie potrzebne w sytuacjach trudnych i kryzysowych - w przypadku problemów i kłopotów, choroby, sytuacji stresowej lub traumatycznej. W przypadku braku wsparcia, zwiększa się poczucie osamotnienia oraz wzrasta zagrożenie patologią¹⁹. Sytuacja problemowa postrzegana jest dużo częściej jako strata lub zagrożenie²⁰, a wybór odpowiedniej strategii działania może być dużo trudniejszy skutkując dezorganizacją zachowania lub agresją.

Wsparcie własnej grupy, rozumianej jako „swoi” czy „nasi” (w przeciwieństwie do grup „obcy”), jest buforem zapobiegającym, w sytuacjach kryzysu, takim zachowaniom patologicznym jak alkoholizm czy narkomania, sprzyja też zmniejszeniu napięcia emocjonalnego oraz wpływa na subiektywne postrzeganie sytuacji problemowej – dużo częściej jest ona postrzegana jako wyzwanie, z którym dana osoba może i jest w stanie się mierzyć, a nie jedynie zagrożenie i strata, której nie jest w stanie zaradzić²¹.

W psach i kotach, jako istotach dla wielu ludzi przynależnych do ich sfery społecznej, mogą być pokładane oczekiwania, że będą wspierać i pomagać „swoim” ludziom w przypadku problemów i kłopotów. W odniesieniu do Interwencji z Udziałem Zwierząt przedstawione zostaną tu sytuacje trudne w edukacji i terapii oraz przytoczone wyniki niektórych badań wskazujące na wpływ zwierząt towarzyszących na efektywność w obszarze społecznym, poznawczym i emocjonalnym.

Jakie są zatem trudne sytuacje w edukacji? Można tu przytoczyć dość popularne sytuacje szkolne:

- trudności w uczeniu się (np. problemy w zapamiętywaniu, wydobywaniu informacji, zrozumieniu zjawisk);
- zaburzenia rozwojowe (jak np. zaburzenia ze spektrum autyzmu);
- problemy interpersonalne: w tym trudne relacje z innymi uczniami w klasie, brak afirmacji, uznania ze strony kolegów;
- testy, egzaminy, sprawdziany jako sytuacje stresujące i nerwowe;
- niewłaściwa relacja z nauczycielem, który postrzegany może być jako opresor, wróg czy obcy.

Badania empiryczne wskazują, że obecność psa może wpływać na zmianę sytuacji ucznia w szkole, w tym: jego nastawienie do szkoły oraz relacje społeczne zarówno z uczniami jak i z nauczycielem.

Andrea Beetz wykazuje, że obecności psa zmienia, na bardziej pozytywne, emocjonalne

---

Medical Care 1977, nr 15 (5), Supplement: Issues in Promoting Health Committee Reports of the Medical Sociology Section of the American Sociological Association (Maj, 1977), s. 47-58.

19 H.Sęk, R. Cieślak R., Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, [w] Wsparcie społeczne, stres i zdrowie, H. Sęk, R. Cieślak (red.), PWN, Warszawa, 2004, s. 11-28.

20 Ibidem, s. 11-28.

21 Ibidem, s. 11-28.

nastawienie ucznia do szkoły i samej nauki²². Kurt Kotrschal i Brita Ortbauer zwracają uwagę, że w obecności psa poczucie osamotnienia czy wyobcowania uczniów w sytuacji szkolnej może się zmniejszać, a nauczyciel może zyskać więcej ich uwagi, aktywności i współpracy²³. Podczas edukacji z udziałem psa może nastąpić efekt wzmocnienia niezależności uczniów, powodując ich większą samodzielność, a także wrażliwość na potrzeby innych²⁴. W trakcie egzaminów czy sprawdzianów, które należą do sytuacji trudnych, sama obecność psa wpływa na redukcję stresu i zachowania z nim związane, co obserwowane było już u dzieci w wieku 3 - 6 lat²⁵. Przytoczone tu wybrane badania nie są dowodem, że w każdym przypadku efekt ten wystąpi, w każdym obszarze, ale wskazuje na pewien wpływ przyjaznego psa na funkcjonowanie poznawcze i społeczne uczniów, a tym samym poprawę ich osiągnięć, samopoczucia i zadowolenia. Z pewnością obszar ten wymaga jeszcze wielu dalszych badań, ich replikacji i lepszego poznania mechanizmów wpływu i wzajemnych relacji.

Problemy rozumiane jako sytuacje trudne czy kryzysowe, jakich najczęściej doświadczają osoby chore lub niepełnosprawne i oczekują pomocy zarówno terapeutycznej jak i społecznej, to z jednej strony ograniczenia wynikające z samej choroby czy niepełnosprawności²⁶ w tym brak możliwości robienia „co, jak i kiedy chcę”, jak i często towarzyszący im ból, lęk przed chorobą, śmiercią i cierpieniem. Pacjenci mogą odczuwać też osamotnienie i brak akceptacji społecznej z powodu swojego nietypowego wyglądu, sposobu poruszania się, mówienia czy zapachu. Sama relacja z lekarzem czy terapeutą może być dla pacjenta trudna – zbyt instrumentalna, wyzuta z emocji lub opresyjna i nakazowa²⁷. Klienci mogą czuć się oceniani lub zmuszani do osobistych wynurzeń na

---

22 A. Beetz, Socio-emotional correlates of a schooldog-teacher-team in the classroom, w: *Frontiers in Psychology* 2013; publikacja online 27 listopada 2013, w: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3842092/>, data dostępu 10.09.2016.

23 K. Kotrschal, B. Ortbauer, Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom, w: *Anthrozoös* 2003, nr 16 (2), s. 147-159.

24 A. Hergovich, B. Monshi, G. Semmler, V. Zieglmayer, The effects of the presence of a dog in the classroom, w: *Anthrozoös* 2002, nr 15 (1), s. 37-50.

25 S.L. Nagengast, M.M. Baun, M. Megel, J.M. Leibowitz, The effects of the presence of a companion animal on physiological arousal and behavioral distress in children during a physical examination, w: *Journal of Pediatric Nursing* 1997, nr 12 (6), s. 323-30, w: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9420370>, data dostępu 10.09.2016

26 B. Mazur, M. Parchomiuk, Wsparcie społeczne młodzieży z uszkodzonym wzrokiem, [w] *Aktualne problemy wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, G. Kwaśniewska, A. Wojnarska (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2004, s. 43-54.

27 I. Namysłowska, Czasami słowo leczy, a czasami rani – negatywne aspekty psychoterapii, w: *Psychoterapia* 2011, nr 157 (2), s. 5-10, w: http://psychoterapiaptp.pl/uploads/PT_2_2011/5Namyslowska__PT%202%202011.pdf, data dostępu 10.09.2016.

które nie są gotowi lub które nie są związane z terapią²⁸. Źródłem stresu mogą być też miejsca prowadzenia terapii: szpital, gabinet terapeutyczny czy przychodnia – ich formalny charakter, nowość czy obcość mogą być odbierane jako nieprzyjemne i trudne z którymi pacjenci nie radzą sobie bez pomocy osób trzecich.

Badania w zakresie antrozoologii wskazują, że zwierzęta towarzyszące mogą dawać poczucie wsparcia – dzieci zwierają się im ze swoich kłopotów, trudności, ale też z sukcesów, traktując psy czy koty jako przyjaciół. W swoim badaniu, Detlef Rost i Anette Hartmann²⁹ sprawdzali relacje emocjonalne dzieci z ich zwierzętami domowymi (psy, koty, rybki, ptaki, inne małe zwierzęta futerkowe). Wyniki wskazują, że 9- i 10-latki :

- preferowały towarzystwo zwierząt gdy były smutne (79%),
- dzieliły swoje sekrety ze swoimi zwierzętami (69%),
- preferowały towarzystwo zwierząt nad towarzystwo rówieśników (48%).

Oceny te dają świadectwo istnienia bliskiej relacji i poszukiwania wsparcia ze strony zwierząt.

W innym badaniu - Marian'a i William'a Banks'ów³⁰ - osoby starsze, uczestniczące w AAT w długoterminowych zakładach opieki, odczuwały mniejsze osamotnienie, a zainteresowanie i chęć uczestnictwa w zajęciach skorelowana była z posiadaniem zwierzęcia towarzyszącego w przeszłości. W polskim badaniu przeprowadzonym przez Darię Sawaryn dotyczącym zajęć felinoterapii³¹ - pacjenci onkologiczni wskazywali na poprawę kontaktów interpersonalnych (8%) i łatwiejsze radzenie sobie ze stresem (12%).

Sama osoba terapeuty może też być odmiennie postrzegana kiedy jest on z psem – jako bardziej przyjacielska, szczęśliwa, zrelaksowana i mniej groźna³², co sugeruje, że terapeuta z psem może okazać się łatwiejszy do nawiązania relacji, a tym samym lepsze, bardziej efektywne uczestnictwo klienta w terapii. Zwierzęta mogą pełnić funkcję „smarów społecznych”, ułatwiając inicjacje

28 Ibidem, s. 5-10.

29 D. H. Rost, A. H. Hartmann, *Children and Their Pets*, *Anthrozoös* 1994, nr 7 (4), s. 242-254.

30 M. R. Banks, W. A. Banks, *The Effects of Animal-Assisted Therapy on Loneliness in an Elderly Population in Long-Term Care Facilities, USA 2001*, w: *The Journals of Gerontology* 2002, nr 57 (7), s. 428-432, w: <http://biomedgerontology.oxfordjournals.org/content/57/7/M428.abstract>, data dostępu 10.09.2016.

31 D. Sawaryn, *Felinoterapia w usprawnianiu pacjentów onkologicznych*, *Medycyna Rodzinna* 2013, nr 4, s. 123-128; w: <http://www.czytelniamedyczna.pl/4674,felinoterapia-w-usprawnianiu-pacjentow-onkologicznych.html>, data dostępu 10.09.2016.

32 K. A. Rossbach, J. P. Wilson, *Does a Dog's Presence Make a Person Appear More Likable?: Two Studies*, *Anthrozoös* 1992, nr 5 (1), s. 40-51; R. Lockwood, *The influence of animals on social perception*, [w] A. H. Katcher, A. M. Beck (red.), *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1983, s. 64-71.

kontaktów z innymi osobami³³, stymulować je³⁴, ale też zwiększać pozytywną uwagę społeczną³⁵; jako przyjazne zainteresowanie i akceptację.

Analizując wsparcie społeczne w relacjach człowieka ze zwierzętami towarzyszącymi w ujęciu funkcjonalnym³⁶ można wnioskować, że treść wymiany społecznej odbywa się głównie w obszarze emocji: psy, koty czy konie dają przekonanie akceptacji, zainteresowania, poczucia przynależności lub podwyższenia samooceny³⁷, a tym samym szansę na uspokojenie, otwartość, poczucie bycia ważnym, kochanym, co u pacjentów może zwiększać nadzieję na poprawę samopoczucia i zdrowia. Wymiana społeczna nie następuje w obszarze rzeczowym – nic użytecznego nie jest przez zwierzęta dostarczane, nie przekazują też istotnych informacji, mogą być jednak pewnym wzorem do naśladowania, jak zachować się w określonej sytuacji, jak wykonać ćwiczenie czy odpoczywać, bawić się i nawiązywać znajomości co przynależne jest do wsparcia instrumentalnego. Niewątpliwie jednak obszar ten wymaga dalszych badań.

Zrozumienie mechanizmów wpływu i relacji człowieka z psem, kotem lub koniem pozwala na ponowne przemyślenie istoty, przyczyny i sposobu angażowania zwierząt w terapię i edukację ludzi. Jeśli bazą tego wpływu jest ich przynależność do naszej wspólnoty społecznej³⁸ i wsparcie jakiego mogą nam udzielić, to pozwala to na takie ich angażowanie w terapię, by pacjent, klient czy uczeń mógł doświadczyć tej wspólnoty i wsparcia. A zatem istotne jest to co pacjent czuje i myśli. Samo subiektywne przekonanie pacjenta o wsparciu ze strony zwierzęcia może być kluczowe. Ćwiczenia nie muszą być wykonywane na psie czy kocie, sama obecność może dawać pacjentowi korzyści. Wiele programów AAI z sukcesem realizowanych jest bez kontaktu fizycznego z psem czy kotem. Jest on tylko obecny w klasie czy gabinecie.

Można zatem angażować psy i koty w sposób bierny, kiedy znany i przyjazny pies czy kot udziela

---

33 J. Mc Nicholas, G. Collins, Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect, w: *British Journal of Psychology* 2000, nr 91 (1), s. 61–70.

34 K.M. Fick, The Influence of an Animal on Social Interactions of Nursing Home Residents in a Group Setting, w: *American Journal of Occupational Therapy* 1993, nr 47, s. 529-534; S. L. Filan, R.H. Llewellyn-Jones, Animal-assisted therapy for dementia: a review of the literature, w: *International Psychogeriatrics* 2006, nr 18 (4), s. 597-611; A.K. Fournier, E.S. Geller, E. V. Fortney, „Human-Animal Interaction in Prison: Impact on Criminal Behavior, Treatment and Social Skills, w: *Behavior and Social* 2007, nr 16 (1), s.89-105; E. Haughie, D. Milne, V. Elliott, An Evaluation of Companion Pets with Elderly Psychiatric Patients, w: *Behavioural and Cognitive Psychotherapy* 1992, nr 20 (4), s. 367-372.

35 A. Hergovich, B. Monshi, G. Semmler, V. Zieglmayer, op. cit., s. 37-50; K. Kotrschal, B. Ortbauer, op. cit, s. 147-159.

36 W ujęciu funkcjonalnym wsparcie można podzielić na: emocjonalne, informacyjne, instrumentalne i rzeczowe. H. Sęk., R. Cieślak, op. cit., s. 11-28.

37 J. Serpell, op. cit., s. 17-32.

38 K. T. Konecki, op. cit., s 39-41, 82-85.

wsparcia na bazie przekonania i odczucia ucznia czy klienta, że jest on zadbany (zaopiekowany), kochany, szanowany i ceniony – przez psa lub kota. Można też zastosować drugi sposób – czynny, kiedy pies kot, koń wykonuje ćwiczenia razem z pacjentem, kiedy jest partnerem dając dostępność relacji, dzięki którym zaspokajane są podstawowe interpersonalne potrzeby jak bezpieczeństwo, pomoc, poczucie wspólnoty.

Takie ujęcie udziału zwierząt w terapii pozwala na ich podmiotowe angażowanie w terapię i edukację. Brak wiedzy na temat mechanizmów związanych z relacjami pacjenta z psem kotem czy koniem może skutkować niewłaściwym jego angażowaniem i zagrożeniami dla dobrostanu zarówno ludzi jak i zwierząt. Do głównych zagrożeń należą:

- instrumentalizacja zwierząt, podejście przedmiotowe – zwierzęta jako przedmioty do użytku, bez żadnych praw i naszych wobec nich obowiązków;
- wykorzystywanie jako nadmierne przeciążanie;
- zaniedbywanie zwierząt czyli brak troski o potrzeby bytowe zarówno na poziomie gatunkowym, jak i osobniczym;
- przemoc wobec zwierząt jako bicie, zastraszanie i grożenie;
- nadmierne oczekiwania ze strony opiekunów właścicieli i beneficjentów terapii i edukacji;
- przerzucanie odpowiedzialności na zwierzęta i traktowanie ich jako terapeutów (pies terapeuta), którymi nie są;
- brak wiedzy o potrzebach, zachowaniach zwierząt, który może skutkować brakiem zapewnienia bezpieczeństwa zarówno dla ludzi jak i zwierząt.

Zakończenie

Podsumowując, przyjazne zwierzęta towarzyszące przez wielu pacjentów i klientów postrzegane są jako istoty udzielające im wsparcia społecznego w procesie terapii, leczenia czy nauki dając im przekonanie, że są ważni i akceptowani, a pacjenci przynależą do sieci wzajemnych zobowiązań, relacji interpersonalnych co jest czynnikiem sprzyjającym poprawie zdrowia. Choć pacjenci mogą tą relację mocno antropomorfizować, to rolą przewodników, opiekunów i właścicieli tych zwierząt jest takie ich angażowanie, by zwierzęta te miały zapewniony odpowiednio wysoki poziom dobrostanu. Wymaga to wiedzy zarówno z zakresu biologii, etologii, psychologii zwierząt, jak i wiedzy z zakresu relacji ludzi z innymi zwierzętami. Terapeuci, nauczyciele i pedagodzy

prowadzący Interwencjach z Udziałem Zwierząt muszą też być specjalistami w swojej dziedzinie, a zwierzęta towarzyszące angażować dla wzmocnienia efektów terapii czy edukacji, lepszego samopoczucia i zaangażowania klientów.

Bibliografia

1. Banks M. R., Banks W. A., The Effects of Animal-Assisted Therapy on Loneliness in an Elderly Population in Long-Term Care Facilities, USA 2001, w: The Journals of Gerontology 2002, nr 57 (7), s. 428-432, w:
<http://biomedgerontology.oxfordjournals.org/content/57/7/M428.abstract>, data dostępu 10.09.2016.
2. Beetz A., Socio-emotional correlates of a schooldog-teacher-team in the classroom, w: Frontiers in Psychology 2013; publikacja online 27 listopada 2013, w:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3842092/>, data dostępu 10.09.2016.
3. Churchland P., Moralność mózgu. Co neuronauka mówi o moralności, tłum. M. Hohol, N. Marek, Copernicus Center Press, Kraków, 2013.
4. Cobb S., Social Support as a Moderator of Life Stress, w: Psychosomatic Medicine 1976, nr 38, s. 300-314.
5. Dunbar R. I. M., Shultz S., Evolution in the Social Brain, w: Science 2007, nr 317, s. 1344-1347.
6. Fick K.M., The Influence of an Animal on Social Interactions of Nursing Home Residents in a Group Setting, w: American Journal of Occupational Therapy 1993, nr 47, s. 529-534.
7. Filan S. L., Llewellyn-Jones R.H., Animal-assisted therapy for dementia: a review of the literature, w: International Psychogeriatrics 2006, nr 18 (4), s. 597-611.
8. Fournier A.K., Geller E.S., Fortney E. V., Human-Animal Interaction in Prison: Impact on Criminal Behavior, Treatment and Social Skills, w: Behavior and Social 2007, nr 16 (1), s.89-105.
9. Haughie E., Milne D., Elliott V., An Evaluation of Companion Pets with Elderly Psychiatric Patients, w: Behavioural and Cognitive Psychotherapy 1992, nr 20 (4), s. 367-372.
10. Hediger K., Effekte von sozialer Unterstützung durch einen Hund im Vergleich zur Unterstützung durch einen Menschen oder einen Stoffhund auf die psychophysiologische Stressreaktion von unsicher und desorganisiert gebundenen Kindern, dissertation,

- Universität Rostock, 2011.
11. Hergovich A., Monshi B., Semmler G., Zieglmayer V., The effects of the presence of a dog in the classroom, w: *Anthrozoös* 2002, nr 15 (1), s. 37-50.
  12. IAHAIO White Paper 2014, Grupa Robocza: Brinda Jegatheesan, A. Beetz, E. Ormerod, R. Johnson, K. Yamazaki, Ch. Dudzik, R. M. Garcia, M. Winkle, G. Choi, tłum. A. Potocka, W. Brzozowska-Zook, w:
<http://iahaio.org/new/fileuploads/4163IAHAIO%20WHITE%20PAPER-%20FINAL%20-%20NOV%2024-2014.pdf>; http://dogoterapia.net/iahaio/whitepaper-POL_final.pdf
(tłumaczenie), data dostępu 10.09.2016.
  13. Julius H., Beetz A., Kotrschal K., Turner D.C., Uvnäs-Moberg K., Attachment to pets. An Interactive View of Human-Animal Relationships with Implications for Therapeutic Practice, Hogrefe Publishing, Cambridge, Massachusetts, 2013.
  14. Kaplan B. H., Cassel J. C., Gore S., Social Support and Health, w: *Medical Care* 1977, nr 15 (5), Supplement: Issues in Promoting Health Committee Reports of the Medical Sociology Section of the American Sociological Association (Maj, 1977), s. 47-58.
  15. Knoll N., Schwarzer R., Prawdziwych przyjaciół... Wsparcie społeczne, stres, choroba i śmierć, [w] Sęk H., Cieślak R. (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, PWN, Warszawa, 2004, s. 29-48.
  16. Konecki K. T., Ludzie i ich zwierzęta. Interakcjonalistyczno-symboliczna analiza społecznego świata właścicieli zwierząt domowych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, 2005.
  17. Kotrschal K., Ortbauer B., Behavioral effects of the presence of a dog in a classroom, w: *Anthrozoös* 2003, nr 16 (2), s. 147-159.
  18. Lin N., Ye X., Ensel W. M., Social Support and Depressed Mood: A Structural Analysis, w: *Journal of Health and Social Behavior* 1999, nr 40 (4), s. 344-359.
  19. Lockwood R., The influence of animals on social perception, [w] Katcher A. H., Beck A. M. (red.), *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1983, s. 64-71.
  20. Maslow A., *Motywacja i osobowość*, PWN 2016.
  21. Mazur B., Parchomiuk M., Wsparcie społeczne młodzieży z uszkodzonym wzrokiem, [w] *Aktualne problemy wsparcia społecznego osób niepełnosprawnych*, Kwaśniewska G.,

- Wojnarska A. (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin, 2004, s. 43-54.
22. Mc Nicholas J., Collins G., Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect, w: *British Journal of Psychology* 2000, nr 91 (1), s. 61–70.
23. Nagengast S.L., Baun M.M., Megel M., Leibowitz J.M., The effects of the presence of a companion animal on physiological arousal and behavioral distress in children during a physical examination, w: *Journal of Pediatric Nursing* 1997, nr 12 (6), s. 323-30, w: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/9420370>, data dostępu 10.09.2016.
24. Namysłowska I., Czasami słowo leczy, a czasami rani – negatywne aspekty psychoterapii, w: *Psychoterapia* 2011, nr 157 (2), s. 5-10, w: http://psychoterapiaptp.pl/uploads/PT_2_2011/5Namyslowska__PT%20%202011.pdf, data dostępu 10.09.2016.
25. Pręgowski M. P., Dominacja czy kooperacja, właściciel czy przewodnik? Role psów i ludzi w szkoleniu dawniej i dziś”, [w] M. P. Pręgowski, J. Włodarczyk (red.), *Pies też człowiek? Relacje psów i ludzi we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo Naukow Katedra, Gdańsk, 2014, s. 45-77.
26. Rossbach K. A., Wilson J. P., Does a Dog's Presence Make a Person Appear More Likable?: Two Studies, *Anthrozoös* 1992, nr 5 (1), s. 40-51.
27. Rost D. H., Hartmann A. H., Children and Their Pets, *Anthrozoös* 1994, nr 7 (4), s. 242-254.
28. Sawaryn D., Felinoterapia w usprawnianiu pacjentów onkologicznych, *Medycyna Rodzinna* 2013, nr 4, s. 123-128; w: <http://www.czytelniamedyczna.pl/4674,felinoterapia-w-usprawnianiu-pacjentow-onkologicznych.html>, data dostępu 10.09.2016.
29. Serpell J., Animal-assisted interventions in historical perspective, [w] A.H. Fine (red.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*, Third Edition, Elsevier, London 2010, s. 17-33.
30. Sęk H., Cieślak R., Wsparcie społeczne – sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne, [w] *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*, Sęk H., Cieślak R. (red.), PWN, Warszawa, 2004, s. 11-28.
31. Wilson E.O., *Biophilia: The Human Bond With Other Species*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1984.
32. Wypych-Dobkowska M., Organizacyjne funkcje plotki i pogłoski, w: *Zeszyty naukowe*, Zeszyt nr 5, Kraków, 2009, Wyższa szkoła Ekonomii i Informatyki w Krakowie, s 107- 118 , w: <http://www.wsei.edu.pl/files/images/biblioteka/ZESZYTY-NAUKOWE-NR->

- 5.pdf#page=107; data dostępu 10. 09.2016.
33. http://m.se.pl/wiadomosci/polska/chodze-w-pumie_419197.html, data dostępu 10.09.2016.
34. [https://en.wikipedia.org/wiki/Intervention_\(counseling\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Intervention_(counseling)), data dostępu 10.09.2016.
35. <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1123888607688468&set=pcb.958444584241629&type=3&theater>, data dostępu 10.09.2016.